

Önsöz

İstanbul Adlı Ülke

27 Ocak 1949'da İstanbul'da doğdu, 29 Haziran 2011'de İstanbul'da hayata gözlerini yumdu Hulki Aktunç ama İstanbullu bir yazar deyip geçmek yetmez onun için, ülkesidir İstanbul onun. Kendisini bir "Kadıköy'öğlü" olarak da tanımlayan yazarın üzerinde özellikle Kadıköy çarşısı, iskelesi, çocukluğunu geçirdiği Üzerlik Sokak, bu sokakta yer alan ve 1956-1965 yılları arasında yaşadığı 35 numaralı aile evi ile semtin insan dokusu derin izler bıraktı, sonraki yıllarda roman, öykü ve şiirlerinin atmosferini oluşturdu. Sinagogun, caminin, kilisenin bir arada var olabildiği; Türkçenin yanında Kürtçe, Rumca, Ermenice, Yidce, Romanca, İbranice, Sefaradca, Lazca, Arapça gibi birbirinden farklı dillerin konuşulduğu Kadıköy çarşısı yazarın dil merakının filizlendiği, Türkoloji alanında önemli bir kaynak kabul edilen *Büyük Argo Sözlüğü*'nün tohumlarının da atıldığı yerdir.

Hulki Aktunç, çok-kültürlü, çok-dilli yapısıyla imparatorluk İstanbul'unun adeta bir mikro kozmosu olan Kadıköy çarşısının bu kozmopolit niteliğini korumaya devam ettiği son günlerine yetişebildi ancak. 1955'te meydana gelen 6-7 Eylül pogromu, 1964 Rum tehciri, 1960'larda artan iç göç dalgalarıysa İstanbul'un demografik yapısı altüst oluyordu. Şehrin çehresi de aynı süratle değişiyor, gecekondulaşma ve betonlaşma artıyor, İstanbul konaklarının ve köşklerinin yerini apartmanlar alıyordu. Hulki Aktunç, İstanbul'un çözülme devrine ve şehirde yaşayan farklı etnik unsurlar arasındaki birliktelik duygusunun parçalanışına tanıklık etti. İnsan zenginliğinin bir şehrin harcı olduğunu düşünen yazar, bu zenginliğin yitirilişiyse beraber şehir kültürünün de yok olduğunu gözlemledi. Yazı, zamanla, bu yok oluşu telafi edebilecek bir araç haline geldi Aktunç için. İstanbul'un özel habitatını yazarlık koruma altına almaya çalıştı. Bu kitapta toplanan yazılar da aynı çabanın bir parçasıdır.

İstanbul'u Bul Bana Hulki Aktunç'un, *Kostantiniyye Haberleri* gazetesindeki köşesinin adı. Cüneyt Ayrıl'ın sahibi olduğu *Kostantiniyye Haberleri*, Mayıs 1989 - Kasım 1993 yılları arasında toplam 48 sayı yayımlandı. Gazetede İstanbul'un güncel sorunlarıyla, tarihiyle, mimarisıyla, doğasıyla, efsaneleriyle... ilgili haber, yazı ve röportajlara yer verildi. İlk sayıda çıkan "İstanbul Manifestosu"nda "İstanbul'da yaşıyor oluşumuzun sorumluluğunu öncelikle 'birey' olarak duymaya çalışıyoruz. Kavga ederek değil, konuşarak, tartışarak, yaşadığımız ortama birlikte sahip çıkmanın yollarını araştıracağımızı açıklıyoruz" (Mayıs 1989, S. 1, s. 1) denerek bir İstanbulluluk/kentlilik bilinci yerleştirmenin amaçlandığına işaret edilir. Gazetede Hulki Aktunç'un dışında Hilmi Yavuz, Orhan Duru gibi edebiyatçıların da köşeleri vardı, hatta Vüs'at O. Bener'in *Bay Muannit Sahtegi'nin Notları* romanı *Kostantiniyye Haberleri*'nde tefrika edildi. 1991 yılının başlarında, adının "Eski Bizans"ı hatırlattığı gerekçesiyle *Kostantiniyye Haberleri*'nin yayını valilik tarafından durduruldu. Gazete, Ocak-Şubat 1991 tarihli 18. sayısından itibaren "Bizim Şehir Haberleri" adıyla çıktı. Her ne kadar, Mart-Nisan 1992 tarihli 31-32. sayılarında, davanın kazanıldığı ve isim üzerindeki sansürün kalktığına dair haber yapılmışsa da gazete yayın hayatına *Bizim Şehir Haberleri* olarak devam etti.

Hulki Aktunç, ilk sayısından başlayarak "İstanbul'u Bul Bana" köşesinde İstanbul argosu, İstanbul'un sokakları, ayazmaları, delileri, şahsen tanıdığı, hayatında iz bırakmış İstanbulluların portreleri, İstanbul'un yazarları, yazarların İstanbul'u üzerine yazılarıyla *Kostantiniyye Haberleri*'ne katkı sundu. Ben de söz konusu yazıları bir kitapta toplayarak hem şehir çalışmalarına, hem İstanbul kaynakçasına hem de Hulki Aktunç külliyyatına bir yenisini eklemek istedim. Aktunç'un ayrıntılara karşı özenli, bilge, eleştirel ama aynı zamanda sevecen bakışı okurun İstanbul'a dair yeni bir perspektif geliştirmesine yardımcı olacaktır kanaatindeyim.

Yazıları kitaplaştıırken okuru dipnota boğmamayı, Hulki Aktunç'un yazısının "gizemini" bozmamayı tercih ettim ve bilgi güncellemeleriyle yetindim. Bana ait dipnotları "y. h. n.", editöre ait katkıları "ed. n." kısaltmasıyla belirttim. Birkaç yerde, baskıdan kaynaklandığına emin olduğum eksik ekleri köşeli parantez içine

olarak yazdım. Yazarın imlasına hemen hiç müdahale etmedim. Son olarak, yazıların yayına hazırlaması aşamasındaki destekleri ve değerli önerileri için Murat Yalçın ile Semra Aktunç'a teşekkür ederim.

İstanbul, Eylül 2023

Bengü Vahapoğlu
benguvahapoglu@halic.edu.tr

İstanbul Argosunun Tarihsel Daralışı¹

Akşam, saat 19:00. Tünel tarafından, ABC Kitabevi'nin önündeyim. Vitrindeki bir kitap: *The Lingua Franca in the Levant: Turkish Nautical Terms of Italian and Greek Origin*.

Henry ve Renée Kahane ile üstat Andreas Tietze'nin bu çalışması, eşsiz bir kaynak. Yalnızca *apiko* (a picco) madde başlığı altında, kırk kaynakla karşılaşırsınız. Bu kaynaklar arasında en eski sözlüklerden en yenilerine gezinirken Sermet Muhtar Alus ile, Hüseyin Rahmi Gürpınar ile de rastlaşırsınız.

Bu gece bir şeyler yazmam gerekiyordu; gece bitti bile. Şimdi *Lingua Franca* ile sabahı bulurum.

Kitabevinden çıktım. Murat Belge ile Ahmet Eken bir taksi aramaktalar. İki satır konuştuk. Ahmet Eken, "Alaattin'de çok eski bir Çingenece/Fransızca sözlük var..." dedi.

Akşamım da gitti!

Kitabın peşine düşünüyorum. Alexandre G. Paspati yazmış. *Études sur les Tchinghianés, [ou Bohémiens] de l'empire Ottoman...* 650 sayfalık bu yapıtı Antoine Koroméla, 1870 yılında, İstanbul'da basmış. Basımevinin adresi Rue Perchembé-Pazar, No: 3.

Yapıtın yaklaşık 500 sayfası, çağdaş sözlüklerle gireceği her tür yarıştan utkuyla çıkacak güzellikte bir Çingenece/Fransızca (İngilizce) sözlük!

Rastladığım herkese, Kahane/Tietze ile Paspati'den söz ediyorum. "Allah Allah, deli midir nedir?" dercesine bakıyorlar.

METROPOL VE ARGO

Bir dilin en geniş argo hazinesi, o dilin metropolünde doğar, gelişir. Ha İstanbul, ha Paris, ha New York...

1 Bu yazı, *Büyük Argo Sözlüğü*'nün "Değirmeler" bölümünde de yer almaktadır. (y. h. n.)

Argo “sözlüklendiği” anda kâğıda yenilmiş demektir. Yepyeni bir şifre avına çıkması gerekir. Bir süre aavidir bu. İmparatorluk başkentleri, yüzlerce dil çiçeğinin her mevsim açtığı metropoller, argo’lar için en elverişli ortamlardır.

Türklerin argosuna ödünç veren dilleri saydığımda 25 kaynakla karşılaşmıştım. 25 dil, İstanbul potasının içinde cıvıl cıvıl...

Şu sıralar artık baskıya girecek *Tanıklarıyla Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü*’nü yazarken, bu “polyglot” şeytanın sayısız numaralarıyla didişmek zorunda kaldım. Bakın, argomuzdaki *keriz* sözcüğünün iki kökenini, dünyanın hiçbir sözlüğünde bulamayacaksınız. Benim sözlükte varsa, bunu Kavuklu ile Pişekâr’ın bir uyarısına borçluyum.

Ortaoyununun, kişi dağarcığı, bir “milliyetler dağarcığı”... Karagöz de, Ortaoyunu da argomuzun en güzel tanık kaynaklarını taşıyor.

Diyor ki Kavuklu: Derken bizim sohbet kerize döküldü.

Pişekâr’ın yanıtı: Vah vah, yazık.

Niçin yazık olsun? Keriz eğlence demek! Ama bir keriz daha var.

“Aptal, salak, düşük nitelikli” anlamında kullanageldiğimiz sözcük. Kökeni, Farsça *kariz*, pislik akıtılan kanal, lağım demek. Eğlence anlamındaki *keriz* ise Çingenece *kere*, ev, *kereskoro*, şarkı söylemekten geliyor.

İki keriz yan yana, çıkın işin içinden.

Benim on yılımı alan şu sözlük, rahat bir on yılımı daha alır götürür.

“Aman başka bir çapariz çıkmasın da!”

Peki bu çapariz’in kökenine ne dersiniz? İtalyanca *impazzare*, *impacciare* değil mi? (Ya da çaprazın da türediği Farsça çep ü rast olmasın?)² Agehî bir kasidesinde şöyle diyor: “Götür ergalyayı, olma paçarız, ey ağyâr / Yâri ben bahr kenârında kenâr eyler iken”...

Denizciler bir yanda, esnaf göçmen etnik azınlık, etnik azınlığın yanı sıra “etik” azınlık, hırsızlar, yan keseciler, eşcinseller, esrarkeşler, kabadayılar, mahpuslar, resmi görevli hamamlar ket-hüdasının bile kendisini kaptırdığı Şengül hamamları [bir yan-

2 Yazı, *Kostantiniyye Haberleri*’nde ilk kez yayımlandığında böyle bir cümleye yer verilmemiştir; sonradan yazar tarafından eklenmiştir. (y. h. n.)